

HISTORIA ANTROPOLOGII

WANDA STEŚLIĆKA-MYDLARSKA

SYLWETKA NAUKOWA PROF. DRA ALEKSANDRA LECHA GODLEWSKIEGO

Profesor Aleksander Lech Godlewski był postacią nieprzeciętną, wyróżniającą się wśród polskich antropologów. Początkowo przejawiał zainteresowania zoologiczne zajmując się embriologią i teratologią. Po studiach biologicznych na Uniwersytecie Warszawskim uzyskał u prof. dra Jana Tura w 1930 r. stopień naukowy doktora na podstawie rozprawy pt.: *Anomalie jajników małp*. Kierunek zoologiczny jednak wkrótce zarzucił i przeniósł się do Instytutu Nauk Antropologicznych i Etnologicznych Warszawskiego Towarzystwa Naukowego, gdzie pracował naukowo pod kierunkiem prof. dra Stanisława Poniałowskiego. Tam wykrytalizowały się w nim ostatecznie zainteresowania antropologią i etnologią; zdobył też w tych dziedzinach rozległą wiedzę. Oprócz tego pracował od 1931 r. w szkolnictwie średnim w Warszawie, a jako entuzjasta i społecznik prowadził zajęcia oświatowe z młodzieżą robotniczą i był kierownikiem świetlic miejskich Wydziału Oświaty i Kultury.

W 1938 r. wyruszył w egzotyczną podróż do wysp Polinezji, gdzie zebrał bogate materiały antropologiczne i etnograficzne. Wrócił jednak do kraju na okres wojny. W czasie okupacji brał udział w tajnym nauczaniu, zarówno stopnia średniego jak wyższego, a po wojnie rozpoczął pracę na Uniwersytecie Warszawskim, uzyskując w 1954 r. stopień naukowy doktora. W 1961 r. został powołany na Uniwersytet Wrocławski, gdzie od 1967 r. był profesorem nadzwyczajnym, a od 1972 r. profesorem zwyczajnym na Wydziale Filozoficzno-Historycznym.

Spis publikacji prof. Godlewskiego obejmuje sto kilkadziesiąt pozycji, w tym na szczególną uwagę zasługują prace oryginalne i rozprawy antropologiczne, których jest około 20 i w takiej samej liczbie prace oryginalne i rozprawy z zakresu etnologii. Ponadto wymienić należy cztery duże książki syntetyczne. Prace Profesora były tłumaczone na języki obce i publikowane za granicą.

Prof. Godlewski należał do wiodących badaczy etnogenezy ludów Au-

stralii i Oceanii, a jego dorobek w tej dziedzinie zyskał mu szerokie uznanie zarówno w kraju, jak i za granicą. Zagadnienie etnogenezy wyspiarzy Pacyfiku było przed ostatnią wojną w polskiej antropologii badane przez Stanisława Klimka, który jednak ograniczył swe analizy do kosztnych zbiorów muzealnych i nie wychodził poza zagadnienia morfologiczne i typologiczne. Godlewski prowadził badania w daleko obszerniejszym zakresie. Przede wszystkim zwiedził osobiście w swych dalekich podróżach wiele wysp Pacyfiku, zapoznając się nie tylko z cechami antropologicznymi tubylców, ale również z tamtejszym folklorem. Badania swe wzbogacił o analizy etnograficzne, które — jako stypendysta rządu francuskiego — pogłębił w czasie kilkumiesięcznego pobytu naukowego w Paryżu w latach 1963/1964, gdzie w Musée de l'Homme studiował dział Oceanii. Sukcesy swych prac naukowych zawdzięczał autor wprowadzeniu oryginalnych polskich metod do badań. Dzięki temu znakomitemu warsztatowi metodycznemu mógł rzucić wiele światła na sporne dotąd zagadnienia w Oceanistyce.

Godlewski wyszedł z powszechnie znanego faktu istnienia różnic zarówno między poszczególnymi osobnikami, jak między poszczególnymi grupami ludzkimi. Obiektem jego zainteresowań były populacje ludzkie, czyli zespoły osobników danej odmiany występujące na określonych terenach i wzajemnie ze sobą wykrzyżowane. Bardzo istotnym elementem w pracach dotyczących etnogenezy jest oczywiście badanie wszelkich barier izolujących pomiędzy poszczególnymi grupami ludnościowymi. Izolacje takie mogą być rozmaite: geograficzne, fizjologiczne, psychiczne, społeczne, polityczne, religijne, narodowościowe, językowe itd. Izolaty ulegały wprawdzie z biegiem czasu rozerwaniu lub przynajmniej rozluźnieniu, jednak ślady ich trwają niezmiernie długo. Śladem takich kręgów izolacyjnych mogą być m.in. charakterystyczne zespoły cech antropologicznych, dające się ująć obiektywnymi metodami.

Profesor Godlewski oparł się na koncepcji Jana Czekanowskiego, który wyróżniał w populacjach ludzkich typy czyste oraz mieszańców, co prowadzi do ujmowania składów antropologicznych i do określania struktury antropologicznej. Jeśli się odrzuci wątpliwą interpretację genetyczną, w sensie prostych zależności mendlowskich, pozostaje ta koncepcja genialną w swej prostocie metodą opisu populacji ludzkich. Właśnie w tym sensie stosował ją w swych badaniach Godlewski. Charakterystyki antropologiczne wynikające z zastosowania tej metody pozwalają na wnioski dotyczące nawiązań etnicznych, kontaktów historycznych, migracji itd. Odpowiednie metody badawcze pozwalają na porównywanie populacji ludzkich i na wykrywanie istniejących między nimi ewentualnych podobieństw czy różnic.

Godlewski do klasycznych już metod analizy antropologicznej J. Czekanowskiego zastosował obiektywizującą metodę matematyczną Adama Wankego, czyli tzw. metodę punktów odniesienia. Jan Czekanow-

ski uprzednio już zaakceptował z dużym uznaniem tę metodę, którą nazwał „aproksymacją Wankego”. Jak wiadomo pod tą nazwą metoda punktów odniesienia weszła na stałe do nauki światowej. Zaproponowana przez Wankego modyfikacja postępowania metodycznego pozwala na znaczne przyspieszenie pracochłonnego procesu analizy antropologicznej, która według dawnych, tradycyjnych metod Czekanowskiego wymagała dużego nakładu czasu. Aproksymacja Wankego skróciła znacznie proces badawczy dając zarazem równie dobre wyniki.

Profesor Godlewski w swych pracach połączył bardzo trafnie metodę punktów odniesienia Wankego z diafraficzną metodą różnic Czekanowskiego. Kombinacja tych dwóch metod pozwoliła mu wyliczyć odsetkowe udziały poszczególnych elementów antropologicznych w składach populacji wyspiarzy Pacyfiku i wyciągnąć wnioski dotyczące kierunków, w których posuwały się fale migracyjne ludów Oceanii w ciągu wieków.

Zaznaczyć należy, że wzorce typologiczne stanowiące w aproksymacji Wankego tzw. punkty odniesienia, dobrał Godlewski niezwykle wnikliwie. W tym właśnie elemencie postępowania metodycznego leży największa trudność, jest to niejako neuralgiczny ośrodek metody. Potrzebne jest duże doświadczenie badawcze oraz wiedza morfologiczna, aby owe punkty odniesienia trafnie ustalić. Otóż Godlewski wyszedł z tych trudności zwycięsko i dzięki temu uzyskane przez niego wyniki dają logiczną i zwartą syntezę, którą niełatwo byłoby podważyć i która ma dużą siłę przekonywającą.

W latach siedemdziesiątych wzbogacił profesor Godlewski swe poprzednie syntezы etnogenetyczne o nowe aspekty. Wykonał bowiem badania dotyczące powiązania serologicznego układów grupowych ABO, MN i Rh pomiędzy populacjami Oceanii a mieszkańcami Indonezji oraz Indianami wybrzeża pacyficznego Ameryki. Na szczególną uwagę zasługuje zwłaszcza praca ogłoszona w tomie 36 *Przeglądu Antropologicznego* (Poznań 1970 r.). Autor włączył się do międzynarodowej dyskusji podając argumenty nie do odparcia, przeciwstawiające się głośnym koncepcjom Thora Heyerdahla. Wymieniona praca została opatrzona obszernymi streszczeniami w językach francuskim i angielskim, tak że jest dostępna zagranicznym czytelnikom. Profesor Godlewski oparł się na cechach bezspornych, nie zmieniających się w ciągu życia osobniczego i o znanych właściwościach genetycznych. Przedstawił wyniki swych badań w postaci przejrzystych i niezmiernie sugestywnych diagramów według metody różnic Czekanowskiego. Metoda ta nadaje się szczególnie do zagadnień dotyczących porządkowania zbiorów i wykrywania w nich skupień.

Inna praca zasługująca na szczególną uwagę to syntetyczne ujęcie polskich badań dotyczących oceanistyki. Autor wygłosił referat na ten temat na VII Międzynarodowym Kongresie Nauk Antropologicznych i Etnologicznych w Moskwie. Publikacja referatu w języku francuskim ukazała się w 1970 r. w wydawnictwie „Nauka”. Autor przedstawia paralelę mię-

dzy tradycjami migracyjnymi Polinezyjczyków a charakterystyką antropologiczno-porównawczą tych wyspiarzy.

O pracach Godlewskiego pisali bardzo pozytywne recenzje Ilse Schwidetzky (RFN) i Henri Vallois (Francja). W kraju ukazało się kilkanaście recenzji w rozmaitych wydawnictwach. Oceniają one publikacje Godlewskiego bardzo wysoko, nieraz wręcz entuzjastycznie.

Bardzo interesujące są również prace Godlewskiego o charakterze etnograficznym dotyczące polinezyjskiego prawa zwyczajowego oraz różnic między człowiekiem pierwotnym a cywilizowanym. Opracował on również 63 hasła do wydawnictw encyklopedycznych oraz opublikował wiele artykułów, komunikatów, recenzji itp.

W dziedzinie publikacji popularnonaukowych dorobek Profesora jest bardzo duży i liczbowo przewyższa stan jego oryginalnych prac naukowych. Pragnę zaznaczyć, że popularyzacja stanowi niezwykle pozytywną stronę działalności uczonego. Literatura popularnonaukowa spełnia kilka zadań: informuje czytelników o osiągnięciach danej dyscypliny, budzi zainteresowania dla badań naukowych, oraz — co jest szczególnie ważne — oddziałuje wychowawczo przez krzewienie naukowego poglądu na świat. W swej głównej masie, literatura ta jest przeznaczona dla czytelników młodych, kształcących się, jakkolwiek dociera też do ogółu osób dorosłych. Działalność profesora Godlewskiego w tej dziedzinie zasługuje na najwyższe uznanie. Jego postawę cechował zawsze głęboko pojęty szlachetny humanizm. Za najwyższą wartość uważał on człowieka, przy czym myśl ta niekoniecznie oznaczała aprobatę dotychczasowego sposobu egzystencji badanej populacji ludzkiej, ale stanowiła pewnego rodzaju zadanie, które powinno określać nasze moralne postępowanie wobec wszystkich ludzi. Dla Godlewskiego nie istniało przeciwieństwo przyrodoznawstwa i humanistyki — na rzecz integralnego pojmowania człowieka jako twórcy rzeczywistości materialnej i duchowej, w jakiej żyje.

W ten właśnie sposób wykonywał Aleksander Lech Godlewski zadanie wychowawcy wobec swych czytelników i słuchaczy. Dysponował pełnym uroku stylem gawędziarskim o dużych walorach pięknej polszczyzny i wprowadzał czytelników w atrakcyjny świat egzotyki. Spełniał zarazem zadanie wychowania społecznego i moralnego przez kształtowanie odpowiednich poglądów, przekonań i postaw. Istnieje niewątpliwie ścisła łączność między wychowaniem moralnym a wychowaniem społecznym. Antropologia ma w tym zakresie szczególnie ważne zadanie. Wychowanie umysłowe, którego zadaniem jest wyposażenie czytelników i uczniów w określony zbiór wiadomości, dających im ogólną wiedzę o człowieku, społeczeństwie i kulturze, to jedna strona zagadnienia — daleko ważniejsze jest kształtowanie przekonań wchodzących w skład naukowego poglądu na świat.

Godlewski prowadził w swej działalności popularnonaukowej najskuteczniejszą walkę z rasizmem. Przedstawiał egzotyczne ludy w ich wła-

snym środowisku, wyjaśniając zachodzące tu zróżnicowanie zarówno wpływem czynników geograficznych, jak też splotem warunków historycznych. Z lektury tej wynika jasno wniosek, że rasy ludzkie są równoważnościowe pod względem moralnym, intelektualnym i społecznym i że wszystkie bez wyjątku są obdarzone zdolnościami kulturotwórczymi. Doktryna rasizmu, głosząca tezy odwrotne, jest wobec tych faktów bezpodstawna naukowo, głęboko nieetyczna, jawnie sprzeczna z ogólnie przyjętymi zasadami moralnymi. Takie przekonania wpajał swoim czytelnikom i wychowankom profesor Godlewski nie mentorstwem ani moralizującym ustawianiem wzorów wychowawczych, ale interesującym i atrakcyjnym sposobem narracji, przedstawiając społeczeństwa dalekich wysp i budząc dla nich sympatię i poszanowanie. Z tego też względu publikacje popularne Godlewskiego — i to zarówno drukowane, jak przekazywane w formie odczytów czy pogadanek lub wykładów — oceniamy jako wysoce wartościową pracę społeczną.

Aby uzupełnić sylwetkę naukową Profesora, trzeba kilka słów poświęcić jego pracom w organizacji i administracji różnych instytucji naukowych i kulturalno-oświatowych, w szczególności zaś szkolnictwa wyższego. Godlewski pracował tuż po wojnie w Wydziale Oświaty, później w Polskim Radiu, z którym zresztą do ostatnich lat współpracował, a także w redakcjach różnych wydawnictw. Podczas pracy na Uniwersytecie Warszawskim pełnił w latach 1957 - 1959 funkcje prodziekana. Był redaktorem działu w Ośrodku Bibliografii i Dokumentacji Naukowej PAN w latach 1956 - 1958. Od 1960 r. był stałym członkiem Komitetu Antropologicznego PAN. Równoległe, od 1955 r. był kierownikiem Zakładu AWF w Warszawie. Zaznaczyć należy, że profesor Godlewski przejawiał zawsze duże zainteresowanie zagadnieniami kultury fizycznej, szczególnie w zakresie powiązań z etnografią. Ogłosił kilka publikacji na ten temat i zachęcał swych uczniów do zajęcia się tymi zagadnieniami.

Po przejściu do Uniwersytetu Wrocławskiego w 1961 r. prowadził obok wykładów na własnym Wydziale także wykłady z etnografii dla studentów specjalizujących się w antropologii na Wydziale Nauk Przyrodniczych. Obok zajęć na Uniwersytecie objął także kierownictwo Zakładu Antropologii w ówczesnej Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego (obecnie AWF), gdzie ponadto był przez cztery lata prodziekanem. Jednocześnie na zaproszenie Uniwersytetu Poznańskiego prowadził w latach 1962 - 1968 zlecone wykłady z antropologii regionalnej i etnicznej. Przez 10 lat był także wykładowcą w ATK w Warszawie. Tak wszechstronna działalność stanowi najlepszy dowód, jak wysoko ceniony był jako najlepszy specjalista w tej dziedzinie wśród polskich antropologów.

Profesor Godlewski był również bardzo czynny w wielu towarzystwach naukowych. Od lat był członkiem zarządu Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, a także Polskiego Towarzystwa Antropologicznego. W 1962 r. został członkiem Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, a od

1968 r. członkiem Rady Naukowej Zakładu Antropologii PAN we Wrocławiu. Nie uchylał się także od działalności politycznej i był od wielu lat członkiem Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu we Wrocławiu. Z Towarzystwem Wiedzy Powszechnej utrzymywał stały kontakt jako autor popularnych prac i jako prelegent wysoko ceniony w akcji odczytowej. Profesor Godlewski wychował około 150 magistrów i był promotorem kilku doktoratów, ponadto jako recenzent brał udział w kilkudziesięciu przewodach doktorskich. Uczestniczył również w przewodach habilitacyjnych.

Profesor Godlewski był nie tylko wybitnym uczonym i inicjatorem współpracy różnych dyscyplin naukowych; na specjalne podkreślenie zasługują jego wielkie zdolności dydaktyczne. Miał bowiem rzadką umiejętność popularnego i ciekawego przedstawiania trudnych zagadnień naukowych, a jego wykłady odznaczały się zarówno bogatą treścią, jak piękną formą. Chcę na koniec jeszcze wspomnieć o ogromnym uroku osobistym, jakim się odznaczał; był zawsze pogodny i życzliwy. Jego stosunek do kolegów, współpracowników, młodzieży studenckiej był nacechowany taktem i serdecznością, co mu jednało licznych przyjaciół. Jego śmierć jest wielką stratą nie tylko dla antropologii, ale także dla etnologii i dziedzin pokrewnych. W pamięci naszej pozostanie profesor Aleksander Lech Godlewski przede wszystkim jako dobry, mądry i szlachetny człowiek.

Marek Aureliusz w swoich „Rozmyślaniach” powiada: „Wszystko bowiem, co czynię sam czy z pomocą obcą, powinno tylko jeden cel mieć na oku: pożytek i korzyść społeczną”. Tak właśnie postępował profesor Godlewski.

Cześć jego pamięci!

*Zakład Antropologii UW
Wrocław, Kuźnicza 35*

PROFESSOR DR. ALEKSANDER LECH GODLEWSKI AS A SCIENTIST

by WANDA STĘŚLIĆKA-MYDLARSKA

The article describes scientific achievements and characterizes scientific personality of the late Professor Godlewski who died in November 1975.

PROFESSEUR DR ALEXANDRE GODLEWSKI

par WANDA STĘŚLIĆKA-MYDLARSKA

L'article présente les résultats de l'activité scientifique et caractérise le personnage de professeur dr Alexandre Godlewski, éminent anthropologue polonais, décédé le 27 novembre 1975.